

STADSHOLMEN

LAPPSKON STÖRRE 10

MARIAHISSEN

Söder Mälarstrand 21/Bellmansgatan 2/Pryssgränd 12

GAMLA STAN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

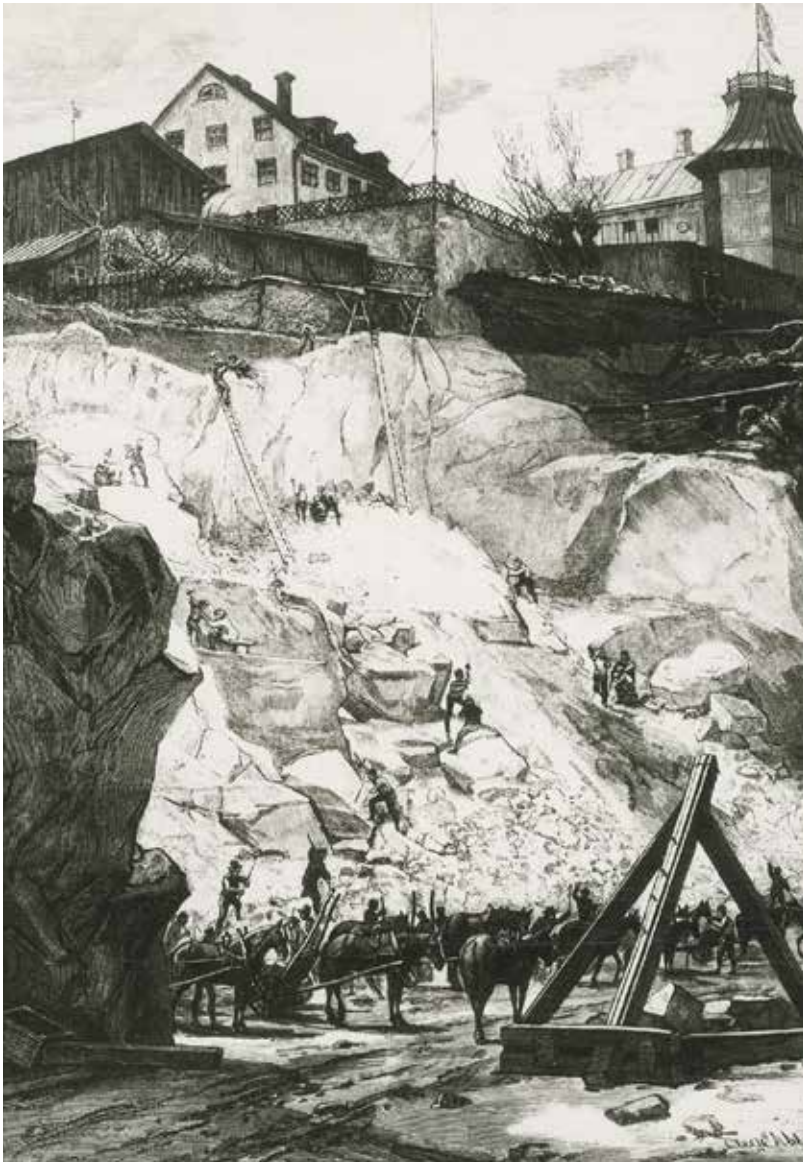
Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladen.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladen kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladen finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

SPRÄNGNINGARNA INFÖR MARIAHISSEN.
TECKNING AV AXEL EKBOM 1885 FÖR NY
ILLUSTRERAD TIDNING. SSM F59974.

Mariahissen är inte bara en hiss utan en hel byggnad. Att samla många olika aktiviteter inom ett hus ansågs som mycket modernt på 1880-talet då den uppfördes, och kan ses som en parallell till de gallerior som uppfördes samtidigt i Europa.

Författaren och journalisten Claes Lundin beskrev den då nyuppförda byggnaden som ”ett fullständigt nutidshus”. Exteriören och stommen är bevarad sedan uppförandet och utgör en blandning av dels ny teknik i form av gjutjärnsstommen, dels ett äldre formspråk av nygotik i tegel. Det mest utmärkande i interiören är de bärande gjutjärnskolonnerna och det ursprungliga trapploppet gjutjärnstrappa.

Lappskon Större 10 är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering.

Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Fastigheten Lappskon Större 10 är en del av Östra Mariaberget. De nuvarande husen på berget byggdes huvudsakligen efter en brand 1759 som förstörde omkring 300 fastigheter i Maria kyrkas omgivning. De nerbrunna husen var till stor del av trä och ersattes efter branden helt av putsade tegelhus i

MARIAHISSENS TEGELFASAD I NYGOTISK STIL HAR SPETS-BÄGIGA FÖNSTERÖPPNINGAR OCH FLERA PRYDNADSTORN. FOTO: J. MALMBERG.

enlighet med stadens byggnadsordningar från 1736 och 1763. Tidens kända murmästare fick uppdrag i området och byggherrarna var ofta framgångsrika näringsidkare som både bodde i, och bedrev sin verksamhet i de nya husen. Under 1800-talet byggdes en stor del av husen om, och framförallt längs Hornsgatan fick husen påbyggnader och ny fasaddekor. Mot slutet av 1800-talet uppfördes också en del nya byggnader som Mariahissen och Laurinska huset.

1900-talet innebar för de flesta hus i området en förfallperiod. Redan på 1860-talet fanns tankar på att plana ut och bredda Hornsgatan. Vid sekelskiftet 1900 sprängde och grävde man vid Mariaberget och breddade gatan på bekostnad av Maria kyrkogård och bebyggelsen på gatans södra sida. Planerna på en breddning även av norra sidan ledde till osäkerhet om vad som skulle ske med den kvarvarande bebyggelsen. På 1920-talet revs en del hus, men ytterligare planer på rivningar skapade en kraftig opinionsstorm ledd av bland annat Anna Lindhagen, ledamot av stadsfullmäktige och Skönhetsrådet.

I början av 1960-talet blev nya rivnings- och nybyggnadsplaner aktuella. Ett omfattande kommunalt utredningsarbete inleddes 1966 i avsikt att ge

underlag för bebyggelsens framtid. Arbetet resulterade i en bevarande- och restaureringsplan som omfattade i stort sett alla fastigheter på Östra Mariaberget. Upprustningen pågick under 1970- och 1980-talen och det fanns en ambition att pröva nya restaureringsprinciper för att nå både ett antikvariskt och arkitektoniskt gott resultat. Bland annat återgick man till traditionell kalkputs och kalkavfärgningar vid fasadrenoveringarna.

HISTORIK

Uppförandet

Sedan Katarinahissen uppförts och visat sig vara en framgång ville man skapa samma möjlighet till kommunikation vid Mariaberget. Revisorn Alban Herlitz bildade bolaget Maria Hiss och Magasins AB som köpte tomten vid Söder Mälarstrand. Tanken var att man från hissen skulle kunna fortsätta med ångslup från Söder Mälarstrand via Mälartorget – Munkbron – Rödbodtorget. Herlitz bodde i Maria och arbetade vid Rödbodtorget, vilket kan förklara hans intresse för frågan.

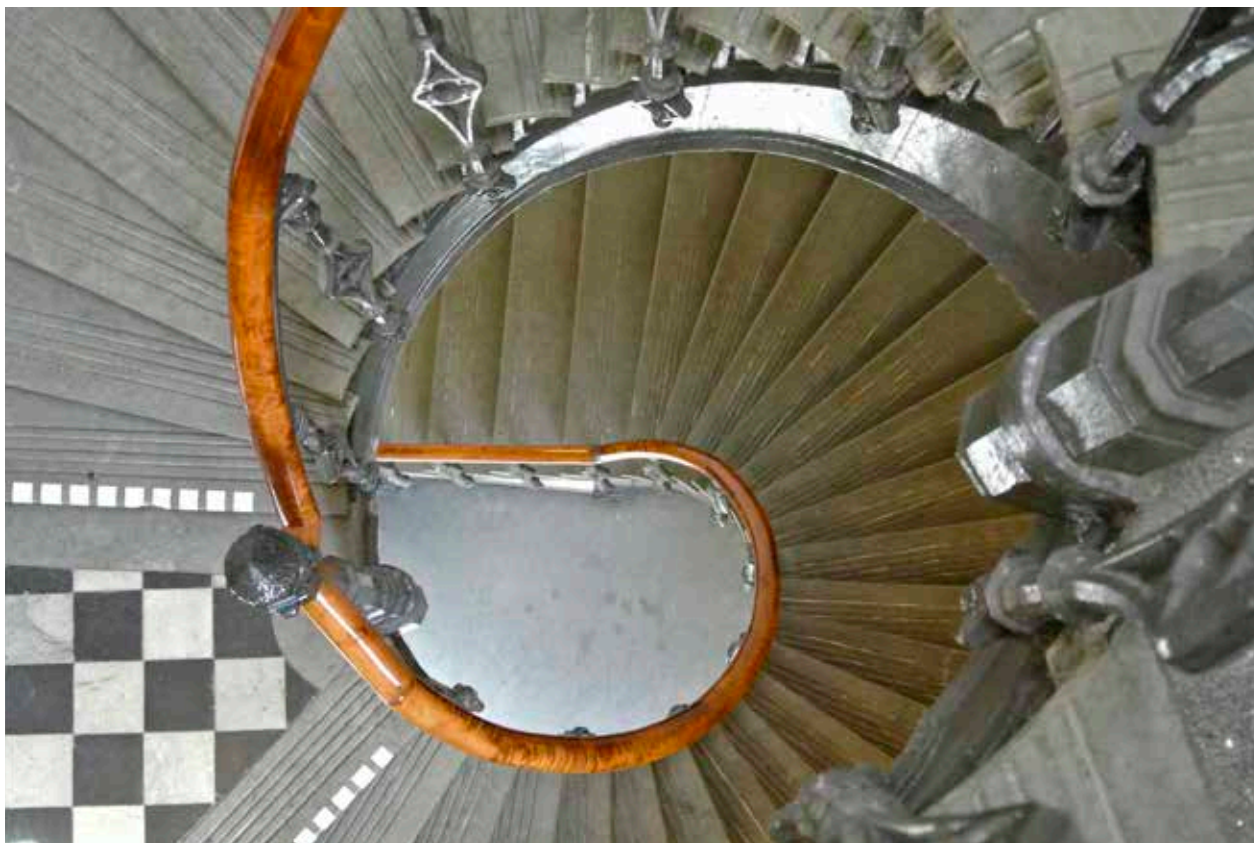
Berget sprängdes ur för att bereda plats för hissen. Arkitekten Gustav Dahl ritade hissbyggnaden, och fick senare uppdraget att rita Kungliga Biblioteket.

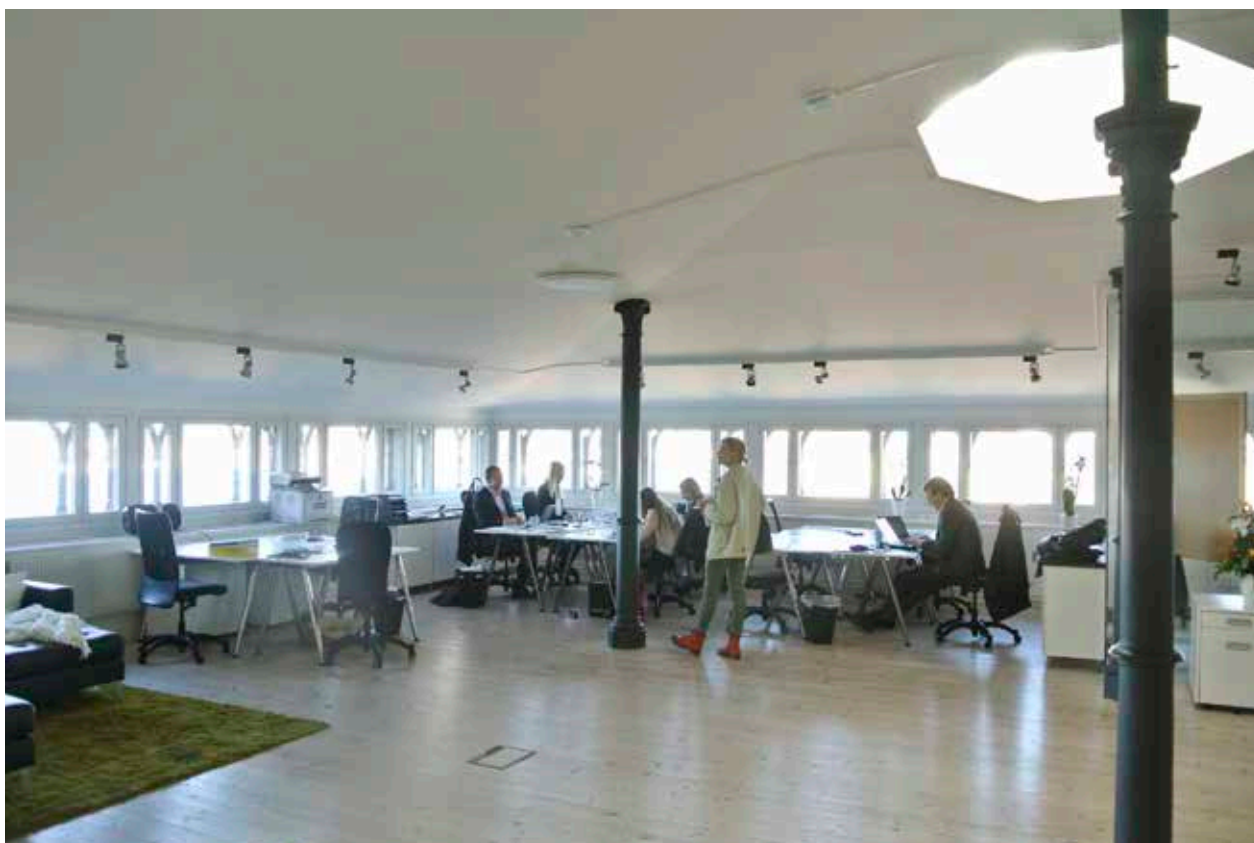
BRON ÖVER BASTUGATAN TILL HISENS ÖVERSTA VÅNING SÅGS HA PROVBELASTATS AV HJON FRÅN DILLSTRÖMSKA ARBET SINRÄTTNINGEN. FOTO: J. MALMBERG.

Mariahissen uppfördes under åren 1885–1887 och var inte bara en hiss utan ett helt hus med flera verksamheter i. Byggnaden uppfördes av gjutjärn och tegel i nygotisk stil. Uppe på berget leder en järnbro från hissens övre plan, över Bastugatan till Bellmansgatan. Mittornet och gångbron av gjutjärn tillverkades av Atlas mekaniska verkstäder. Stommen består av gjutjärnspelare, järnbalkar och träbjälklag. Hissmaskineriet tillverkades av bröderna Bolinder, och drevs från början med ånga. Det fanns två personhissar som vardera rymde 15 personer, samt två varuhissar. Hissarna rörde sig 0,5 m/s och resan gick 28 meter

upp. Hisskorgarna lystes upp av färgade glasglobar i taken. Claes Lundin som var författare, journalist och Stockholmsskildrare beskrev Mariahissen som ”ett fullständigt nutidshus” som inrymde våningar, kontorslägenheter, magasin, café, värdshus och gymnastik. Gymnastikinstitutet drevs av löjtnanten W. Åman. I takvåningen inrymdes krogen du Sud. Krögaren August Hallner hade studerat på konstakademien och krogen var omtyckt av konstnärer och i litterära kretsar. Den besöktes till exempel av August Strindberg och Viktor Rydberg. Hallner skrev i sin självbiografi att han och målaren Herman Feychting

DET URSPRUNGLIGA TRAPPLOPPET AV GJUTJÄRN, STEN OCH TRÄ SETT OVANIFRÅN. FOTO: J. MALMBERG.

I TAKVÅNINGEN LÅG FRÅN BÖRJAN RESTAURANG DU SUD SOM DREVS AV KRÖGAREN AUGUST HALLNER. FOTO: J. MALMBERG.

FÖNSTERÖPPNINGARNAS NYGOTISKT MASVERK GER INTERIÖRERNA EN KYRKOLIKNANDE PRÄGEL. FOTO: J. MALMBERG.

bildade ett astronomiskt sällskap; Stjärngossarna, som sammanträdde i husets tornrum. Han beskrev också hur Oscar II var på besök i gymnastikinstitutet och provade gymnastikmaskinerna för att sedan se på utsikten från restaurangen.

1900-talet

Mariahissen blev aldrig den succé man hade hoppats på. Redan 1908 upphörde restaurang du Sud. Färjelinjen lades ner och hissen stängdes 1937. I stället hyrde kontor och verkstäder in sig i byggnaden. Mittornet, där sällskapet Stjärngossarna hade samlats, togs ner 1943 i samband med en ombyggnad. Fastigheten kom i stadens ägo 1961, och

förvaltas sedan årtionden av Stadsholmen. Byggnaden blev allt mer nedsliten och det var under en period tal om rivning. Till slut beslutades det i stället om en renovering. Det finns fotografier i Stadsmuseet från 1971 som visar målade paneler, målade glastak och pardörrar med snidad, nygotisk dekor. Delar av huset användes som konsertlokal. Ebba Grön, Peps Persson och Dag Vag är några av de band som spelade där under slutet av 1970-talet.

UPPRUSTNING OCH RENOVERING

En större ombyggnad genomfördes 1977–1979 under ledning av arkitekten Sune Malmqvist. Hissarna samt flera av fönstren byttes, och fasaden renoverades.

I MÅNGA RUM FINNS BÄRANDE KOLONNER MED KLÖVER-MÖNSTRADE KAPITÄL. FOTO: J. MALMBERG.

TRAPPRÄCKET TAR UPP KLÖVERBLADSFORMEN FRÅN FÖNSTRENS MASVERK OCH DE BÄRANDE KOLONNERNAS KAPITÄL. FOTO: J. MALMBERG.

Det borttagna mittornet ersattes av en exakt kopia som avsågs att inrymma hissmaskineriet. De bärande gjutjärnskolonnerna gipsades in av brandskyddsskäl. Under 2000-talet har gjutjärnskolonnerna tagits fram ur sina gipsskal. Ljusa ekparkettsgolv har lagts in och en ny trappa förbinder några av våningsplanen. I fasaden har originalsnickerierna renoverats och delvis rekonstruerats.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Mariahissen är uppförd i nygotik, en stil som fick ett uppsving vid slutet av 1800-talet. Karaktäristiskt är de spetsbågiga fönsteröppningarna i de övre våningarna, fialerna (prydnadstornen), de runda rosett-fönstren och fönstrens masverk. Det synliga teglet i fasaden för tanken till gotikens byggnader, även om förbandet inte är medeltida. Bottenvåningens spetsiga arkadbågar är höga som till ett kyrkorum, och bärs

av järnkolonner med dekorativt utformade kapitäl. Hissens övre del på berget nås via en järnbro som går över Bastugatan fram till en tornliknande portal.

Interiör

Karaktäristiskt för interiören är de bärande gjutjärnskolonnerna i kombination med fönsteröppningarna med nygotiskt masverk. Innerfönstren är bytta men det yttre masverket i finns kvar liksom vissa yttre fönsterbågar. Plan sex har en takhöjd som tillsammans med kolonnerna, de höga, spetsbågiga fönsteröppningarna och rosettfönstren för tankarna till ett kyrkorum. Mellan den övre entrén och plan 5 finns en ursprunglig spiraltrappa av gjutjärn. Fasadens klöverformade masverk går igen i trappräcket liksom kolonner med klöverdekorerade kapitäl. Handedaren är rundad och av trä, planstegen är av sten. Ett vilplan har schackmönstrat, svart-vitt golv med en fris av natursten.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.